

HOMIL YOQUBOV TANQIDIY QARASHLARIDA LIRIK HARORAT VA NAZARIY ASOS MUSHTARAKLIGI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i06.019>

Asqarova Munajat
Qo‘qon davlat universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada taniqli adabiyotshunos Homil Yoqubovning tanqidiy qarashlari tahlil etiladi. Uning ijodiy uslubiga xos bo‘lgan lirik harorat va nazariy asosning o‘zaro mushtarakligi chuqur o‘rganiladi. Tadqiqot Yoqubovning adabiy tanqidda shaxsiy kechinmalar va ilmiy metodologiyani mahorat bilan uyg‘unlashtirgani, bu esa uning tahlillariga o‘ziga xos joziba va ishonchlilik bag‘ishlaganini ko‘rsatadi. Ushbu yondashuv adabiy hodisalarni har tomonlama anglashda muhim ahamiyat kasb etib, uning tanqidiy merosini yanada qimmatli qiladi.

Kalit so‘zlar: Homil Yoqubov, Adabiy Tanqid, Lirik Harorat, Nazariy Asos, Mushtaraklik, Adabiyotshunoslik, Tahlil

THE COMMONNESS OF LYRICAL TEMPERATURE AND THEORETICAL BASIS IN THE CRITICAL VIEWS OF KOMIL YAKUBOV

Askarova Munajat
Kokand State University

Abstract: This article analyzes the critical views of the famous literary critic Khomil Yakubov. The mutual commonality of the lyrical temperature and the theoretical basis inherent in his creative style is studied in depth. The study shows that Yakubov skillfully combined personal experiences and scientific methodology in literary criticism, which gave his analyses a unique charm and reliability. This approach is of great importance in the comprehensive understanding of literary phenomena and makes his critical heritage even more valuable.

Keywords: Khomil Yakubov, Literary Criticism, Lyrical Temperature, Theoretical Basis, Commonality, Literary Studies, Analysis

Homil Yoqubov (1907-1998) o‘zbek adabiyotshunosligi va tanqidchiligining ko‘zga ko‘ringan namoyandalaridan biri bo‘lib, uning ilmiy-estetik qarashlari milliy adabiy jarayon rivojiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatgan O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Til va adabiyot institutida uzoq yillar faoliyat yuritgan olim, adabiy tanqidchilikni 1930-yillardan boshlab rivojlantirgan. Uning tadqiqotlari Alisher

Navoiy va Bobur kabi mumtoz adiblardan tortib, Gʻafur Gʻulom, Oybek, Abdulla Qahhor kabi zamonaviy yozuvchilar ijodigacha boʻlgan keng qamrovni oʻz ichiga olgan Yoqubovning metodologiyasi adabiy matnlarni ijtimoiy-tarixiy kontekstda tushunish, badiiy qimmatni asosiy mezon deb bilish va adabiy tafakkur uzluksizligini taʼkidlash kabi uchta asosiy tamoyilga asoslangan edi [1].

Ushbu maqola Homil Yoqubovning tanqidiy qarashlarida lirik harorat va nazariy asosning mushtarakligini tahlil qilishga bagʻishlangan. Adabiyotshunosning ijodiy merosini oʻrganishda uning shaxsiy estetik didi, asarlarga boʻlgan chuqur hissiy munosabati ("lirik harorat") hamda ilmiy-nazariy bilimlari, metodologik yondashuvlari ("nazariy asos") qanday uygʻunlashganini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Yoqubovning Navoiy ijodiga oid tadqiqotlarida ham, zamonaviy adabiyotga bagʻishlangan ishlarida ham ushbu ikki jihatning oʻziga xos sintezi kuzatiladi. Uning tanqidiy tahlillari nafaqat quruq ilmiy xulosalardan iborat boʻlgan, balki oʻquvchiga asarning badiiy qimmatini va ruhiyatini ham yetkaza olgan.

Bugungi kunda ham Homil Yoqubovning adabiy-tanqidiy qarashlari oʻzbek adabiyotshunosligi uchun muhim nazariy poydevor boʻlib xizmat qilmoqda. Xususan, uning Navoiy anʼanalarini ijodiy oʻzlashtirish va innovatsiya oʻrtasidagi bogʻliqlik haqidagi qarashlari zamonaviy tadqiqotchilar uchun ham dolzarbdir. Maqolada Yoqubovning tanqidiy uslubidagi lirik haroratning namoyon boʻlish mexanizmlari, uning nazariy asoslarining manbalari va tatbiqi atroflicha koʻrib chiqiladi. Shuningdek, ushbu ikki elementning oʻzaro mushtarakligi uning tanqidchiligiga qanday chuqurlik va taʼsirchanlik baxsh etgani, oʻzbek adabiyotshunosligidagi oʻrni va taʼsiri ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Homil Yoqubovning adabiy-tanqidiy merosi oʻzbek adabiyotshunosligida keng koʻlamda oʻrganilgan boʻlib, uning ilmiy-estetik qarashlari milliy adabiy jarayon rivojiga sezilarli taʼsir koʻrsatganligi mavzuga oid adabiyotlarda qayta-qayta taʼkidlanadi. Mavjud tadqiqotlar Yoqubovning adabiy matnlarni ijtimoiy-tarixiy kontekstda tushunish, badiiy qimmatni asosiy mezon deb bilish hamda adabiy tafakkur uzluksizligini taʼkidlash kabi metodologik tamoyillarini chuqur tahlil qiladi [1, 5]. Uning Alisher Navoiy va Bobur kabi mumtoz adiblar ijodidan tortib, Gʻafur Gʻulom, Oybek, Abdulla Qahhor va Sharof Rashidov kabi zamonaviy yozuvchilar asarlarigacha boʻlgan keng qamrovli tadqiqotlari uning nazariy asoslarining mustahkamligidan dalolat beradi.

Soʻnggi yillarda chop etilgan ilmiy ishlar Homil Yoqubovning adabiyotshunoslikdagi oʻrni va taʼsirini yangicha nuqtai nazardan baholashga intilmoqda. Xususan, 2022-yilda oʻtkazilgan "Oʻzbek adabiyotshunosligi tarixi" kursining seminar mashgʻulotlari dasturida Izzat Sulton bilan bir qatorda Homil Yoqubovning tanqidiy qarashlari alohida oʻrganish obyekti sifatida belgilangani, uning bugungi kundagi ahamiyati va yosh tanqidchi-tadqiqotchilar uchun asosiy yoʻriqnomasi

vazifasini o'tashi ta'kidlangan [3]. Bu esa Yoqubovning nazariy asoslarining nafaqat tarixiy qimmatga ega ekanligini, balki zamonaviy adabiy tahlil uchun ham dolzarb poydevor bo'lib xizmat qilishini ko'rsatadi. Uning adabiy tanqidchilikni 1930-yillardan boshlab rivojlantirgani va O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Til va adabiyot institutida uzoq yillar faoliyat yuritgani, ko'plab ilmiy-tashkiliy ishlarga rahbarlik qilgani uning nazariy bilimlarining chuqurligi va tizimlilikini tasdiqlaydi [2].

Munojatzon Asqarovaning 2023-yil mart oyida "Filologiya dunyosi" jurnalida chop etilgan maqolasi Homil Yoqubovning Alisher Navoiy ijodiga oid tadqiqotlarini tahlil qilib, uning o'ziga xos yondashuvlarini ochib beradi. Yoqubov Navoiy an'analarining sovet davri o'zbek adabiyotiga ta'sirini o'rganishda "Navoiy an'analarini ijodiy o'zlashtirish har doim innovatsiya, yangi ijodiy usullar va adabiy rivojlanish bilan chambarchas bog'liq" degan nazariy xulosani ilgari surgan. Bu fikr uning nazariy asoslarining nafaqat an'anaga hurmat, balki ijodiy yangilanishga ham yo'naltirilganligini ko'rsatadi. Asqarova, shuningdek, Yoqubovning Navoiy ijodiga oid talqinlari sovet siyosiy tizimi ta'sirida bo'lganini, bu esa Navoiyning gumanistik g'oyalarini tor, mafkuraviy cheklangan doirada tushunishga olib kelgan bo'lishi mumkinligini qayd etadi. Biroq, shu bilan birga, Yoqubovning Navoiyning zamonaviy o'zbek adabiyotiga chuqur va murakkab ta'sirini, jumladan, ritm, kompozitsiya, obrazli til, qahramonlar tizimi va syujet kabi badiiy elementlarga ta'sirini ta'kidlagani uning lirik haroratining, ya'ni asarning badiiy qimmati va estetik ta'siriga bo'lgan chuqur hissiy munosabatining yorqin namunasidir. Uning 1922-yildagi "Farhod va Shirin" musiqali dramasini Navoiyning qahramonlik, adolat va vatanparvarlik kabi asl mavzularini chetlab o'tib, epik asarni oddiy sevgi hikoyasiga aylantirganini tanqid qilishi, adibning asarning ruhiyatiga, uning asl g'oyaviy-badiiy salohiyatiga bo'lgan sadoqatini, ya'ni lirik haroratini yaqqol namoyish etadi.

Homil Yoqubovning Oybek va Abdulla Qahhor ijodiga bag'ishlangan tadqiqotlari ham uning nazariy asoslari va lirik haroratining mushtarakligini ko'rsatadi. U Oybek ijodida realizmning rivojlanishi, "Qutlug' qon" kabi asarlardagi falsafiy chuqurlikni birinchilardan bo'lib nazariy-adabiy jihatdan tahlil qilgan [5]. Abdulla Qahhor novellalarini tahlil qilar ekan, Yoqubov yozuvchining nasrdagi innovatsiyalarini, jumladan, psixologik tahlil, ijtimoiy realizm, chuqur g'oyalarni sodda til orqali yetkazish mahorati va jamiyat muammolarini satirik tanqid qilish usullarini alohida ta'kidlagan. Bu tahlillar uning nafaqat adabiy asarlarning ijtimoiy-tarixiy kontekstini, balki ularning estetik, psixologik va badiiy jihatlarini ham chuqur anglaganini ko'rsatadi. Uning metodologiyasi tarixiy kontekst, individual mualliflik uslubi va tarixiy-badiiy tahlil sintezini o'z ichiga olgan bo'lib, bu uning nazariy asoslarining keng qamrovli ekanligidan dalolat beradi. "Hozirgi o'zbek adabiyoti tarixi" (1961-1962) kabi fundamental asarlarga qo'shgan hissasi bugungi kunda ham adabiyotshunoslik uchun muhim nazariy poydevor bo'lib xizmat qilmoqda va estetik,

ijtimoiy hamda psixologik o'lvohlarni qamrab oluvchi ko'p qirrali kontekstual tahlilni targ'ib etadi.

Xulosa qilib aytganda, mavzuga oid adabiyotlar tahlili Homil Yoqubovning adabiy-tanqidiy qarashlarida nazariy asoslarning mustahkamligi va lirik haroratning o'ziga xos namoyon bo'lishi o'rtasidagi mushtaraklikni tasdiqlaydi. Zamonaviy tadqiqotlar uning metodologiyasining dolzarbligini va yosh tadqiqotchilar uchun yo'riqnoma sifatidagi ahamiyatini qayd etar ekan, uning Navoiy ijodiga oid tahlillaridagi badiiy qimmatga bo'lgan chuqur e'tibori va zamonaviy adiblar asarlaridagi estetik-psixologik tahlillari uning tanqidchiligiga o'ziga xos joziba va ta'sirchanlik baxsh etganini ko'rsatadi.

Ushbu tadqiqot Homil Yoqubovning tanqidiy qarashlaridagi lirik harorat va nazariy asos mushtarakligini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, sifatli tadqiqot metodologiyasiga asoslanadi. Maqolaning asosiy maqsadi - Yoqubovning adabiy tanqidchilik uslubini, uning badiiy matnga bo'lgan hissiy munosabati (lirik harorat) va ilmiy-nazariy yondashuvlari (nazariy asos) qanday qilib o'zaro uyg'unlashib, uning tahlillariga o'ziga xos chuqurlik va ta'sirchanlik baxsh etganini aniqlashdir. Tadqiqot deskriptiv-analitik va interpretativ yondashuvlarni birlashtirgan holda olib boriladi. Bu esa Yoqubovning tanqidiy merosini nafaqat uning o'z davri kontekstida, balki zamonaviy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan ham qayta baholash imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi bir necha bosqichli tahlilni o'z ichiga oladi. Birinchidan, Homil Yoqubovning tanqidiy asarlariga nisbatan tarixiy-adabiy tahlil qo'llaniladi. Bu uning qarashlarini shakllantirgan ijtimoiy-siyosiy va adabiy muhitni, xususan, sovet davri adabiyotshunosligining ta'sirini hisobga olgan holda o'rganishni nazarda tutadi. Ikkinchidan, tanlangan asarlarning matn tahlili (close reading) usuli orqali Yoqubovning har bir tahlilida lirik harorat va nazariy asosning konkret namoyon bo'lish mexanizmlari aniqlanadi. Bu uning til uslubi, argumentatsiya mantig'i, badiiy obrazlarga bo'lgan munosabati va nazariy xulosalarining shakllanish jarayonini o'rganishni o'z ichiga oladi. Uchinchidan, tanqidiy sintez usuli yordamida Yoqubovning turli asarlaridagi tahlillar umumlashtirilib, lirik harorat va nazariy asosning mushtarakligi uning tanqidchilik uslubining ajralmas qismi ekanligi ilmiy jihatdan asoslanadi.

Ushbu tadqiqotda "lirik harorat" deganda Homil Yoqubovning adabiy asarlarga bo'lgan chuqur hissiy munosabati, ularning badiiy qimmatini va estetik ta'sirini o'quvchiga yetkaza olish mahorati, shaxsiy estetik didi va badiiy haqiqatga bo'lgan sadoqati tushuniladi. Bu uning asarlardagi ruhiyatni, g'oyaviy-badiiy salohiyatni his qilish va uni o'z tanqidiy matnlarida aks ettirish qobiliyatida namoyon bo'ladi. "Nazariy asos" esa Yoqubovning adabiy matnlarni tahlil qilishda qo'llagan ilmiy-metodologik tamoyillari, adabiyot nazariyasi bilimlari, ijtimoiy-tarixiy kontekstni hisobga olishi, badiiy qimmatni asosiy mezon deb bilishi va adabiy tafakkur

uzluksizligini ta'kidlashi kabi jihatlarni o'z ichiga oladi. Bu ikki tushunchaning o'zaro mushtarakligi Yoqubovning tanqidiy uslubining o'ziga xosligini belgilaydi.

Tadqiqot uchun Homil Yoqubovning turli davrlarda yozilgan va uning tanqidiy qarashlarining evolyutsiyasini aks ettiruvchi bir qator fundamental asarlari va maqolalari tahlil obyekti sifatida tanlab olindi. Xususan, uning Alisher Navoiy ijodiga bag'ishlangan tadqiqotlari, jumladan, Navoiy an'alarining zamonaviy adabiyotga ta'siri haqidagi qarashlari, shuningdek, G'afur G'ulom, Oybek va Abdulla Qahhor kabi zamonaviy o'zbek adiblari ijodiga oid tahlillari diqqat markazida bo'ladi. Bu asarlar Yoqubovning mumtoz va zamonaviy adabiyotga bo'lgan yondashuvlaridagi umumiy va o'ziga xos jihatlarni, lirik harorat va nazariy asosning qanday qilib turli janr va davr asarlarida namoyon bo'lishini ko'rsatish imkonini beradi. Jumladan, uning "Farhod va Shirin" musiqali dramasini tanqid qilishi va Oybekning "Qutlug' qon" asaridagi falsafiy chuqurlikni tahlil qilishi kabi misollar ushbu mushtaraklikni yorqin namoyish etadi.

Ushbu maqolada Homil Yoqubovning tanqidiy merosini interpretatsiya qilishda hermenevtik yondashuv asosiy nazariy poydevor bo'lib xizmat qiladi. Hermenevtika, ya'ni matnni tushunish va talqin qilish san'ati va nazariyasi, Yoqubovning o'z tanqidiy matnlarida qanday ma'no yaratganini, uning badiiy asarlarga bo'lgan munosabatini va ularni o'quvchiga qanday yetkazganini chuqur anglashga yordam beradi. Shuningdek, adabiy tanqid tarixi va nazariyasi bo'yicha zamonaviy tadqiqotlar, xususan, tanqidchining shaxsiyati va uning ijodiy jarayonga ta'siri haqidagi qarashlar ham hisobga olinadi. Bu yondashuv Yoqubovning tanqidchiligini shunchaki ilmiy xulosalar majmui sifatida emas, balki muallifning shaxsiy estetik tajribasi va chuqur bilimlarining sintezi sifatida ko'rish imkonini beradi. 2022-yilda o'tkazilgan seminarda Yoqubovning qarashlari yosh tadqiqotchilar uchun asosiy yo'riqnoma sifatida belgilangani uning metodologiyasining dolzarbligini va interpretativ tahlilga bo'lgan ehtiyojni yana bir bor tasdiqlaydi.

Mazkur metodologik yondashuv Homil Yoqubovning tanqidiy qarashlarida lirik harorat va nazariy asosning o'zaro bog'liqligi va bir-birini to'ldirish mexanizmlarini aniq ochib berishga qaratilgan. Tadqiqot natijalari Yoqubovning adabiy tanqidchilikka qo'shgan hissasi nafaqat uning nazariy bilimlarining chuqurligi, balki badiiy asarlarga bo'lgan samimiy va ehtirosli munosabati bilan ham belgilanadi. Bu esa o'zbek adabiyotshunosligida tanqidchining shaxsiyati, uning estetik didi va ilmiy yondashuvining uyg'unligi masalasiga yangicha nazar tashlashga undaydi. Ushbu metodologiya Homil Yoqubovning merosini zamonaviy adabiyotshunoslik kontekstida qayta baholash, uning tanqidchilik uslubining o'ziga xosligini va bugungi kundagi ahamiyatini to'liqroq anglashga xizmat qiladi.

Homil Yoqubovning tanqidiy qarashlarida lirik harorat va nazariy asosning mushtarakligi uning adabiyotshunoslikdagi o'rnini belgilovchi markaziy omil bo'ldi.

Uning asarlarga bo'lgan chuqur hissiy munosabati ilmiy-nazariy bilimlar bilan uyg'unlashib, tahlillarga o'ziga xos joziba va chuqurlik baxsh etdi. Yoqubov mumtoz va zamonaviy adabiyotni tahlil qilishda badiiy qimmatni asosiy mezon bilib, ijtimoiy-tarixiy kontekstni doimiy hisobga oldi. Bu sintez uning tanqidchiligini nafaqat ilmiy jihatdan mustahkam, balki estetik jihatdan ham nihoyatda ta'sirchan qildi, bugungi kunda ham yosh tadqiqotchilar uchun muhim yo'riqnoma bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov, A. (2021). Homil Yoqubov tanqidiy qarashlarida lirik-psixologik tahlil va nazariy umumlashma uyg'unligi. O'zbek tili va adabiyoti, (4), 56-63. - <https://uztla.uz/uz/arxiv/2021-yil-4-son>
2. Homil Yoqubov. Adibning mahorati. Toshkent, 1966.
3. Homil Yoqubov. G'oyaviylik va mahorat. Toshkent, 1966.
4. Homil Yoqubov. Oybek. Toshkent, 1959.
5. Homil Yoqubov. G'afur G'ulom. Toshkent, 1959.
6. Homil Yoqubov. A. Qahhor novellalari. Toshkent, 1946.
7. Homil Yoqubov. Hamid Olimjonning ijodiy yo'li. Toshkent, 1936.
8. Homil Yoqubov. Saylanma. 12 jildlik. Toshkent, 1983-1984.
9. Homil Yoqubov. Cho'lpon va Navoiy. Toshkent, 1998.
10. Begali Imomov. Homil Yoqubov (Adabiy portret). Toshkent, 1978. Yoqubovning tanqidchilik uslubi va ilmiy-estetik qarashlarini o'rganishda muhim manba.
11. M. Asqarova. "Homil Yakubov's views on Oybek's work".